

dr hab. Katarzyna Węsierska, prof. UŚ
Instytut Językoznawstwa
Uniwersytet Śląski w Katowicach

UNIWERSYTET WARSZAWSKI
WYDZIAŁ POLONISTYKI
wpłynęło dnia 21.12.2020r.

Recenzja rozprawy doktorskiej

mgr Alicji Karszni-Sobczak: *Analiza porównawcza narracji w opowiadaniach autobiograficznych osób jękających się* napisanej pod kierunkiem naukowym prof. dra hab. Józefa Porayskiego-Pomsty (promotor pomocniczy: dr Krzysztof Szamburski)

Warszawa 2020

Rozprawa doktorska mgr Alicji Karszni-Sobczak wpisuje się w nurt interdyscyplinarnych badań językoznawczych nad jękaniem. Na drodze eksploracji naukowych Autorka podjęła próbę udzielenia odpowiedzi na pytania badawcze dotyczące istnienia potencjalnych korelacji pomiędzy jękaniem a narracją w wypowiedziach osób z jękaniem. W tym celu Autorka poddała analizie próbki opowiadań autobiograficznych posiadających formę prac pisemnych i wypowiedzi ustnych. Badania przeprowadzono w dwóch grupach osób: z osobistym doświadczeniem jękania oraz mówiących płynnie. To pozwoliło na przeprowadzenie analizy porównawczej i niewątpliwie wywarło istotny wpływ na ostateczny kształt tej pracy. Rozprawa doktorska Alicji Karszni-Sobczak składa się ze *Wstępu*, pięciu rozdziałów, *Podsumowania* (wraz z wnioskami z badań własnych), *Bibliografii*, *Spisu wykresów*, *Spisu tabel*, *Spisu schematów* oraz *Aneksu*. Treść rozprawy została zawarta na 262 stronach (ogółem cały materiał obejmuje 288 stron).

Rozdział pierwszy – *Wypowiedź narracyjna. Rozważania teoretyczne* – zawiera omówienie zagadnień związanych z narracją, przedstawionych zarówno z perspektywy literaturoznawczej

i językoznawczej, jak i w ujęciach psychologicznych oraz psycholingwistycznych. W celu szczegółowego opisanie narracji w ujęciach teoretycznoliterackich Autorka dokonała charakterystyki tekstu narracyjnego oraz strukturalistycznej analizy opowiadania. Wprowadzając w problematykę narracji jako przedmiotu badań interdyscyplinarnych, wnikliwie zaprezentowała ujęcia językoznawcze tego zagadnienia. Omówiła w tym miejscu takie kwestie jak: *spójność narracji*, *struktura narracji*, *jej rodzaje*, *schemat narracji potocznej*. Opisanie zostały także koncepcje *wielkiej narracji*, *małej narracji* i *mikronarracji* oraz *schematów narracyjnych*. Warto podkreślić jest to, że Autorka, prezentując narrację w ujęciach psychologicznych i psycholingwistycznych, przytoczyła także przykłady badań narracji podejmowanych w logopedii. Ten fragment pracy może jednak wzbudzać pewien niedosyt, ponieważ Autorka odniosła się wyłącznie do badań narracji w otępieniu w chorobie Alzheimera. Zaskakuje brak jakiegokolwiek wzmianki o wcześniej prowadzonych badaniach narracji w jękananiu. Wydaje się, że dla dalszych analiz podejmowanych w tej pracy cenne byłoby przytoczenie doniesień z badań nad narracją w zaburzeniach płynności mowy zawartych w pracach Marioli Sidor z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie¹ czy Marii Faściszewskiej z Uniwersytetu Gdańskiego². W teoretycznej części pracy warto byłoby także wskazać możliwości wykorzystania podejść narracyjnych w interwencji terapeutycznej w jękananiu³.

Rozdział II (zatytułowany *Jękanie*) to obszerna synteza poglądów prezentowanych w literaturze przedmiotu na temat *jękania* w zestawieniu z pojęciem *niepłynności mowy*. Autorka dysertacji podejmuje dogłębne rozważania terminologiczne w odniesieniu do obu tych pojęć. Opierając się na bogatym przeglądzie literatury przedmiotu, zarówno polskiej, jak i zagranicznej, szczegółowo sklasyfikowała jękanie, przywołując także klasyfikacje teorii jękania. Zaskakuje nieco, że dokonując przeglądu genezy jękania, autorka dość dużo miejsca poświęciła opisowi historycznych koncepcji – takich, które nie zostały zweryfikowane badaniami naukowymi

¹ Sidor, M. (2011). *Niepłynność mowy w jękananiu*. Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

² Faściszewska, M. (2015). Swoiste zjawiska językowe występujące w tekstach dialogowych i narracyjnych tworzonych przez osoby jękające się. W: K. Węsierska (red.), *Zaburzenia płynności mowy – teoria i praktyka* (t. 1, s. 23–38). Wyd. Komlogo – Uniwersytet Śląski; Faściszewska, M. (2020). *Jękanie. Wypowiedzi dialogowe i narracyjne osób jękających się*. Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego.

³ Zob. Leahy, M.M., O'Dwyer, M., Ryan, F. (2012). Witnessing Stories: Definitional Ceremonies in Narrative Therapy with Adults Who Stutter. *Journal of Fluency Disorders*, 37(4), 234–241; Ryan, F., O'Dwyer, M., Leahy, M.M. (2015). Separating the Problem and the Person. Insights from Narrative Therapy with People Who Stutter. *Topics in Language Disorders*, 35(3), 267–274; Logan, J. (2013). New stories of stammering. A narrative approach. W: C. Cheasman, R. Everard, S. Simpson (red.), *Stammering Therapy from the Inside. New Perspectives on Working with Young People and Adults* (s. 79–123). J&R Press.

i uznawane są obecnie za mało wiarygodne. Co więcej, o wieloczynnikowym modelu genezy jąkania, dobrze udokumentowanym badaniami naukowymi, uznawanym obecnie za jedną z najbardziej rzetelnych koncepcji wyjaśniania przyczyn pojawiania się i rozwoju tego zaburzenia, Autorka zaledwie wspomniała. W przypadku modelu wieloczynnikowej genezy jąkania bardziej fortunny byłoby także w miejsce powołania się na praktyczne opracowanie logopedyczne – podręcznik metody Palin PCI⁴ – przywołać autorskie publikacje badaczek zajmujących się tym zagadnieniem⁵. W dalszej części tego rozdziału Doktorantka bardzo szczegółowo omawia badania nad nie płynnością mowy w jąkaniu oraz komunikacją osób jąkających się. Pisząc o badaniach postaw wobec własnej mowy, Autorka przytacza wyniki polskich badań prowadzonych wśród małych dzieci. Wydaje się, że – mając na uwadze wiek grupy badawczej w podjętych przez nią badaniach – wskazane byłoby również odniesienie się do badania postaw związanych w komunikowaniem się wśród polskojęzycznych osób dorosłych⁶. Należy podkreślić, że Doktorantka dokonała szczegółowego przeglądu badań nad uwarunkowaniami występowania jąkania, odwołując się do wyników projektów badawczych prowadzonych zarówno w kraju, jak i za granicą. Zaskakuje natomiast, że o czynniku genetycznym, uznawanym za jedno z ważniejszych uwarunkowań jąkania, autorka wspomniała, powołując się na dwa projekty badawcze prowadzone przez zespoły Katheriny Dworzynski z Wielkiej Brytanii⁷ oraz Ashley Craig z Australii⁸. Warto zwrócić uwagę, że artykuł Craig i jej zespołu jest poświęcony opisowi badań epidemiologicznych, odnoszących się do częstości występowania jąkania w określonych grupach wiekowych. Wyniki badań nad genetycznymi uwarunkowaniami jąkania są prowadzone od niemal początku istnienia logopedii jako nauki, są bardzo zaawansowane i dobrze opisane na gruncie literatury przedmiotu. Dla przykładu, w ostatnim czasie kwestie te doczekały

⁴ Kelman, E., Nicholas, A. (2013). *Praktyczna interwencja w jąkaniu wczesnodziecięcym*. Wyd. Harmonia Universalis.

⁵ Zob.: Smith, A., Kelly, E. (1997). Stuttering: A Dynamic, Multifactorial Model. W: R.F. Curlee, G.M. Siegel (red.), *Nature and Treatment of Stuttering. New Directions* (s. 204–217). Allyn & Bacon; Smith, A., Weber, Ch. (2017). How Stuttering Develops: The Multifactorial Dynamic Pathways Theory. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 60(9), 2483–2505.

⁶ Zob. Węsierska, K., Vanryckeghem, M., Krawczyk, A., Danielowska, M., Faściszewska, M., & Tuchowska, J. (2018). Behavior Assessment Battery: Normative and Psychometric Investigation Among Polish Adults Who Do and Do Not Stutter. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 27, 1224–1234.

⁷ Dworzynski, K., Remington, A., Rijdsdijk, F., Howell, P., & Plomin, R. (2007). Genetic Etiology in Cases of Recovered and Persistent Stuttering in an Unselected, Longitudinal Sample of Young Twins. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 16(2), 169–178.

⁸ Craig, A., Hancock, K., Tran, Y., Craig, M., & Peters, K. (2002). Epidemiology of Stuttering in the Community Across the Entire Life Span. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 45(6), 1097–1105.

się rzetelnej metaanalizy badaczy ze Stanów Zjednoczonych – Ehuda Yairiego i Noline Ambrose⁹. Warto dodać, że ta wartościowa poznawczo publikacja od niedawna dostępna jest także w tłumaczeniu polskim¹⁰.

Rozdział trzeci Doktorantka poświęciła na opisanie metodologii badań własnych. W tej części pracy zostały szczegółowo omówione przedmiot i problematyka badawcza. Wskazano na założone cele badań, a także przytoczono pytania i hipotezy badawcze. Następnie Autorka opisała zastosowaną metodę i wykorzystane przez nią narzędzia badawcze. Przyjęta metodologia nie budzi większych zastrzeżeń. Jedyną kwestią, która warto zasygnalizować w tym miejscu, jest pewnego rodzaju niespójność manifestowana w pracy przez Autorkę. Z jednej strony pod koniec rozdziału drugiego, w podrozdziale zatytułowanym *Jąkanie – przyjęta koncepcja*, Doktorantka podkreśla, że „niepłynność mówienia, której dotyczy niniejsza praca, jest zaburzeniem wieloczynnikowym” (s. 84). Co więcej, dodaje: „jąkanie objawia się niepłynnością mówienia, ale przez mnogość czynników decydujących o jego wystąpieniu, a także szerokie spektrum oddziaływań na jednostkę i otoczenie, ma wpływ na wiele aspektów życia” (s. 85). Z drugiej strony w metodologicznej części pracy Autorka stwierdza, że zgodnie z przyjętą przez nią koncepcją, jąkanie traktuje „[...] jako zaburzenie, którego głównym objawem jest niepłynność mówienia” (s. 87). Skoncentrowanie się przez Autorkę w dalszej części pracy na takiej interpretacji jąkania ma bezsprzecznie istotny wpływ na wszystkie analizy podejmowane przez nią w tej pracy. Mając na uwadze postulowaną od wielu lat – zarówno na gruncie polskiej, jak i światowej balbutologopedii¹¹, potrzebę kompleksowego postrzegania jąkania, słusznym wydawałoby się uwzględnienie w toku podejmowanych analiz także aspektów: kognitywnego i afektywnego. Powszechnie uznaje się, że komponent behawioralny (obserwowalne niepłynności

⁹ Yairi, E., Ambrose, N. (2013). Epidemiology of stuttering: 21st century advances. *Journal of Fluency Disorders*, 38(2), 66–87.

¹⁰ Yairi, E., Ambrose, N. (2020). Epidemiologia jąkania – postępy w badaniach naukowych XXI wieku. W: K. Węsierska, M. Witkowski (red.), *Zaburzenia płynności mowy – teoria i praktyka* (t. 2, s. 51–98). Wyd. Uniwersytetu Śląskiego.

¹¹ Por. Coleman, C., Yaruss, J.S. (2014). A Comprehensive View of Stuttering: Implications for Assessment and Treatment. *SIG 16 Perspectives on School-Based Issues*, 15(2), 75–80; Perkins, W.H. (1990). What is stuttering? *Journal of Speech and Hearing Disorders*, 55(3), 370–382; Tichenor, S.E., Yaruss, J.S. (2019). Stuttering as Defined by Adults Who Stutter. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 62(12), 4356–4369; Vanryckeghem, M. (2018). Wielowymiarowa, oparta na dowodach diagnoza prowadząca do wielopłaszczyznowej terapii jąkania. W: K. Węsierska (red.), *Zaburzenia płynności mowy* (s. 30–43). Harmonia Universalis; Woźniak, T. (2015). Diagnoza i terapia osób z zaawansowanym jąkaniami. W: S. Grabias, J. Panasiuk, T. Woźniak (red.), *Logopedia. Standardy postępowania logopedycznego. Podręcznik akademicki* (s. 797–835). Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej; Yaruss, J.S., Quesal, R.W. (2004). Stuttering and the International Classification of Functioning, Disability, and Health (ICF): an update. *Journal of Communication Disorders*, 37(1), 35–52.

w mowie) to tylko jedna ze zmiennych pozwalających na identyfikację jąkania. Warto byłoby zatem rozważyć postawienie hipotezy, w jaki sposób postawy, przekonania czy emocje związane z doświadczanymi utrudnieniami w mowie, uczucia wobec jąkania, lęk antycypacyjny towarzyszący momentom zająknięć czy też różne reakcje i strategie kompensacyjne podejmowane w celu radzenia sobie z jąkaniem (np. reakcje unikania) korelują z jakością narracji osób jąkających się w porównaniu do schematów narracji prezentowanych przez ludzi nieposiadających takich doświadczeń. Można przypuszczać, że takie kompleksowe eksplorowanie narracji mogłoby znacząco wzbogacić jakość opisywanych w tych badaniach analiz.

W kolejnym rozdziale (*Opis przebiegu badań. Charakterystyka zebranego materiału*) poświęconym założeniom metodologicznym przedstawiono szczegółowy opis przebiegu badań i zaprezentowano charakterystykę badanych osób oraz materiału zgromadzonego w toku badań ankietowych. Autorka szczegółowo opisała obie grupy badawcze. Na szczególne podkreślenie zasługuje fakt, że w badaniu wzięła udział relatywnie duża grupa osób z jąkaniem (i równoliczna, dopasowana pod względem statusu socjodemograficznego grupa porównawcza). Biorąc pod uwagę, że utrwalone jąkanie (tzw. chroniczne) nie jest zaburzeniem szeroko rozpowszechnionym, należy docenić wysiłek i wkład Doktorantki, która – jak wynika z opisu przebiegu badań – prowadziła swoje terenowe prace badawcze nie tylko w warunkach ambulatoryjnych (w Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej TOP w Warszawie), ale również w warunkach turnusowych (na turnusie terapeutycznym dla osób jąkających się w Lebie).

Rozdział piąty (*Narracje w badaniach autobiograficznych – badania własne*), który jest najbardziej obszerną częścią tej pracy, poświęcono opisowi i analizie wyników badań własnych. W pierwszej części tego rozdziału Doktorantka przeprowadziła analizy schematów narracyjnych w opowiadaniach autobiograficznych, wykorzystując stworzony przez nią pięcioelementowy model (*Bohater, Wprowadzenie, Przebieg narracji, Zmiany, Wyniki*). Zastosowanie analizy statystycznej pozwoliło na porównanie schematów narracyjnych w obu badanych grupach. Bardzo interesujące, a zarazem istotne dla omawianej w pracy tematyki są uważnie wybrane i przytoczone przez Autorkę fragmenty opowiadań narracyjnych uczestników badań. W dalszej części tego rozdziału Doktorantka poddaje wnikliwej analizie takie kwestie jak: rodzaje narracji, chronologię wątków w narracjach autobiograficznych, spójność narracji, wątki tematyczne, a także inne ilościowe parametry (np. średnią długość zdań, średnią liczbę wyrazów czy długość opowiadań).

W ostatniej części dysertacji Doktorantka dokonała podsumowania opisanych w pracy wyników badań i wysnuła wnioski wynikające z przeprowadzonych eksploracji. Przeprowadzone analizy pozwoliły na pozytywne zweryfikowanie czternastu z osiemnastu przyjętych przez nią hipotez roboczych. Analizy statystyczne zebranego materiału badawczego nie pozwoliły na potwierdzenie, że poziom nasilenia niepełności mowy u osób jękających się ma wpływ na zróżnicowanie schematów narracji i rodzaj narracji. Ponadto, na podstawie uzyskanych wyników badań nie było możliwe potwierdzenie hipotezy stanowiącej, że istnieje zróżnicowanie w zakresie spójności narracji pomiędzy osobami o różnym poziomie nasilenia objawów niepełności w mowie. Nie potwierdzono także różnic istotnych statystycznie pomiędzy narracjami ustnymi a pisemnymi w obu grupach przy uwzględnieniu kryterium spójności i chronologii. Podsumowując uzyskane wyniki, należy zgodzić się z Autorką, że „jękanie niewątpliwie wpłynęło na treść opowiadań autobiograficznych” (s. 246). Można jedynie przypuszczać, jak interesujące wnioski mogłaby uzyskać Autorka, gdyby równie wnikliwie przeprowadziła analizy wpływu jękania (w tym jego aspektów kognitywnych i afektywnych) na treść opowiadań.

Drobnym mankamentem tej niewątpliwie interesującej rozprawy są nieliczne uchybienia w warstwie edytorskiej. Jako przykład można podać błędnie opisaną tabelę nr 4.2.2 na stronie 106, gdzie zamiast zapisu: „Grupa porównawcza” ponownie wpisano frazę: „Grupa osób jękających się”. Innym przykładem mogą być dość licznie występujące w tekście zdania rozpoczynające się małą literą (np. na stronach: 16, 17, 29, 69, 104). Tym niemniej należy podkreślić, że praca została napisana poprawną i staranną polszczyzną, a te drobne uchybienia nie wpływają na obniżenie jej wartości merytorycznej.

W recenzowanej pracy na docenienie zasługuje dogłębny przegląd literatury przedmiotu. Na wyróżnienie zasługuje także rzetelność przeprowadzonych przez Autorkę badań oraz niezwykle jasny sposób ich prezentacji. Warte zaakcentowania jest także dobre poradzenie sobie Doktorantki z analizą statystyczną zgromadzonych wyników badań. To dzięki takim badaniom możliwe będzie podejmowanie w przyszłości dalszych dociekań, tym razem już natury jakościowej (np. dotyczących oceny zawartości treściowej opowiadań autobiograficznych), by rozpoznać i pogłębiać eksploracje dotyczące powodów istotnych statystycznie różnic.

Konkluzja końcowa

Należy podkreślić wartość rozprawy autorstwa mgr Alicji Karszni-Sobczak, która dokonała kompleksowego opisu i pogłębionej analizy porównawczej narracji osób jękających się. W wyniku poprawnie zaprojektowanych, przeprowadzonych i zrelacjonowanych badań empirycznych możliwe było zrealizowanie założonych celów. Praca mgr Alicji Karszni-Sobczak niewątpliwie wzbogaca wiedzę dotyczącą funkcjonowania językowego młodzieży i dorosłych z objawami jękania. Uwzględniając dużą wiedzę teoretyczną Autorki zaprezentowaną w pierwszych dwóch rozdziałach, Jej kompetencje badawcze wykazane w rozdziale trzecim (metodologicznym), a także umiejętność dobrej analizy wyników badań własnych oraz formułowania wniosków – mimo sygnalizowanych wcześniej uwag i pewnych wątpliwości – dysertację mgr Alicji Karszni-Sobczak oceniam pozytywnie. Stwierdzam, że praca w przedstawionym kształcie spełnia wymogi określone w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (tekst jednolity Dz.U. 2014 r., poz. 1852, z późniejszymi zmianami). Wnoszę zatem o dopuszczenie mgr Alicji Karszni-Sobczak do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Katarzyna Węsierska, prof. UŚ

Katowice, 21 grudnia 2020 roku